# ห้องเรียนครูสังคมศึกษากับการจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน
# Classroom of Social Studies Teacher with Learning Management using Community-Based Learning.

**Received :** 2022-12-04 **Revised :** 2023-02-09 **Accepted :** 2023-05-02

**ผู้แต่ง** วิภาดา พินลา[1] Wipada Phinla
Proud_phin@outlook.com
วิภาพรรณ พินลา[2] Wipapan Phinla

## บทคัดย่อ

การเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน เป็นการจัดการเรียนรู้ที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนได้ใช้กระบวนการคิดแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ การแสวงหาความรู้ ทักษะ กระบวนการ และเจตคติจากชุมชนท้องถิ่น ภายใต้การมีส่วนร่วมระหว่างครู ผู้เรียน และกลุ่มคนในชุมชน ในลักษณะของการเป็นหุ้นส่วนในการเรียนรู้ และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันอย่างเป็นกัลยาณมิตร โดยมีขั้นตอนกระบวนการ 4 ขั้นตอน ดังนี้ ขั้นที่ 1 วิเคราะห์ชุมชน ขั้นที่ 2 การวางแผนงานชุมชน ขั้นที่ 3 การปฏิบัติการลงพื้นที่ชุมชน และขั้นที่ 4 การสะท้อนผลชุมชน ซึ่งแต่ละขั้นตอนส่งเสริมให้ผู้เรียนทำงานร่วมกันเป็นทีม มีความรับผิดชอบต่อสังคม สิ่งแวดล้อม ศีลธรรม และเกิดความรัก ความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตน ตลอดจนการเป็นพลเมืองที่สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข

**คำสำคัญ:** การเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน, การจัดการเรียนรู้, ครูสังคมศึกษา

---

[1] อาจารย์ ดร. สาขาการสอนศิลปศาสตร์ (การสอนสังคมศึกษา) คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ
Ph.D, Lecturer in Liberal Arts Teaching (Social Studies Teaching), Faculty of Education, Thaksin University
[2] อาจารย์ ดร. สาขาการสอนศิลปศาสตร์ (การสอนสังคมศึกษา) คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ
Ph.D, Lecturer in Liberal Arts Teaching (Social Studies Teaching), Faculty of Education, Thaksin University

## Abstract

Community-Based Learning is learning management aimed at developing learners to use creative problem-solving processes, searching for knowledge, skills, processes, and attitudes from the local community under the participation of teachers, learners, and people in the community as a learning partnership and exchange of knowledge together like true friend. The process consists of 4 steps as follows: Step 1: Community analysis, Step 2: Community planning, Step 3: Community visiting, and Step 4 Community reflection. Each step encourages learners to work together as a team, having responsible for society, environment, morality, and create love, pride in their locality as well as being a citizen who can live happily with others in society.

**Keywords:** Community-Based Learning, Management Learning, Social Studies Teacher

## บทนำ

การจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน มีฐานรากมาจากทฤษฎีคอนสตรัคติวิสต์ (Constructivist Theory) โดยมีเงื่อนไขการเรียนรู้ คือ การเรียนรู้เป็นกระบวนการของบุคคลที่เกิดขึ้นจากการลงมือปฏิบัติ ผ่านการใช้ข้อมูลที่ได้รับมาใหม่ร่วมกับข้อมูลหรือความรู้เดิมที่มีอยู่มาสร้างความหมายในการเรียนรู้ของตนเอง นอกจากนี้ การจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน เป็นที่รู้จักในประเทศสหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย ทวีปแอฟริกา และเอเชีย ในชื่อว่า การเรียนรู้โดยการบริการสังคม (Service Learning : SL) เป็นรูปแบบของการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ที่ออกแบบมาเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้และพัฒนาผู้เรียน โดยให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับบุคคลและความต้องการของชุมชน ทำให้ผู้เรียนเกิดความตื่นตัว ตื่นรู้ ตระหนัก และเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเอง เนื่องจากการสะท้อนจนเกิดความเข้าใจชุมชนและปัญหาที่แท้จริง มีทักษะการคิดและการสะท้อนคิดที่เป็นระบบ จนสามารถตั้งคำถามที่นำไปสู่การพัฒนาการเรียนรู้ การวางแผนโครงการ การปฏิบัติโครงการ การสรุปรายงานผล แก้ปัญหาที่เผชิญได้จริง (Thamwipat & Princhankol & Deeyen, 2019, p. 50; Melinda Russell-Stamp, 2015, p. 39) ทั้งยังเกิดการทำงานเป็นทีม มีการสื่อสารที่ดีต่อกัน และมีการปรับตัวที่เหมาะสม

การจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน มีความเหมาะสมที่จะนำมาใช้ประกอบการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในวิชาสังคมศึกษา จากการที่ครูให้ผู้เรียนร่วมกันแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในโลกแห่งความเป็นจริง โดยจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการ จากการนำความรู้จากเนื้อหาวิชามาผสมผสานเป็นเรื่องเดียวกัน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้แบบองค์รวม โดยครูผู้สอนเป็นเพียงผู้เอื้ออำนวยการเรียนรู้ ผ่านเทคนิคและวิธีการสอนที่หลากหลาย เช่น การศึกษาด้วยตนเอง การสืบเสาะแสวงหาความรู้ การลงภาคสนามในชุมชน การเรียนรู้เชิงประสบการณ์ การแก้ปัญหาจากสถานการณ์จริงที่พบในชุมชน การเรียนรู้แบบโครงงาน และการเรียนรู้แบบกรณีศึกษา อีกทั้งเน้นผู้เรียนมีส่วนร่วมในการวางแผนจัดกิจกรรมการเรียนรู้อย่างมีความหมาย ตรงกับความสนใจของผู้เรียน และมีการยืดหยุ่นเวลาอย่างเหมาะสมกับกิจกรรมนอกห้องเรียน (วิไลภรณ์ ฤทธิคุปต์, 2561, น. 182; สุปรียา ไผ่ล้อม, 2562, น. 101; Murphy & Flowers, 2017, p. 59; Vázquez & Wright, 2018, p. 115; Garoutte & McCarthy-Gilmore, 2014, p. 51) โดยมีเป้าหมายให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ด้วยตนเองตระหนักถึงความสำคัญของการเรียนรู้ ก่อเกิดการพัฒนาในหลายมิติทั้งความจำ เหตุผล ความซาบซึ้งสุนทรียภาพ การติดต่อสื่อสาร การทำงานร่วมกันเป็นทีม การปรับตัว การมีส่วนร่วมทางสังคมอย่างมีวิจารณญาณ การมีจิตสาธารณะ และจิตสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม ในฐานะพลเมืองไทย พลเมืองอาเซียนและพลโลก

เพื่อการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมพหุวัฒนธรรมที่เป็นธรรมและสันติสุข สอดคล้องกับแนวคิดของ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2560, น. ญ) ที่กล่าวว่า แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560 – 2579 มีเป้าหมายให้ผู้เรียนมีทักษะและคุณลักษณะพื้นฐานของพลเมืองไทย และทักษะและคุณลักษณะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 มีตัวชี้วัดที่สำคัญ เช่น ผู้เรียนที่มีคุณลักษณะและทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 เพิ่มขึ้น ผู้เรียนทุกระดับการศึกษามีพฤติกรรมที่แสดงออกถึงความมีวินัย และมีจิตสาธารณะเพิ่มขึ้น สถานศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นหรือเทียบเท่าขึ้นไปที่จัดกิจกรรมสะท้อนการสร้างวินัย จิตสาธารณะ และคุณลักษณะที่พึงประสงค์เพิ่มขึ้น เป็นต้น

**ความหมายของการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน**

การเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน (Community Based Learning : CBL) เป็นการจัดการเรียนรู้ที่ให้ผู้เรียนได้วิเคราะห์และแก้ไขปัญหาในชุมชนจากสภาพแวดล้อมจริง โดยมีจุดมุ่งหมายให้ผู้เรียนได้รับทั้งความรู้ ทักษะ และเจตคติที่เหมาะสม เพื่อเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันระหว่างครู ผู้เรียน ผู้ปกครอง ปราชญ์ชาวบ้าน และสถานบันต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในการเรียนรู้ของผู้เรียน กล่าวคือ การนำชุมชนมาใช้เป็นฐานในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในขั้นตอนต่าง ๆ ของการจัดกิจกรรม ประกอบด้วย การร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ (ภูมิปัญญาชาวบ้านถ่ายทอดความรู้) ร่วมประเมินผลและประชาสัมพันธ์ โดยให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติในแต่ละขั้นตอนด้วยตนเอง เพื่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของชุมชน แล้วนำองค์ความรู้ที่ได้กลับไปแก้ปัญหา หรือมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน ซึ่งถือเป็นการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างโรงเรียนและชุมชน เป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันของทุกฝ่าย โรงเรียนสร้างสัมพันธภาพที่ดีกับชุมชน ครูผู้สอนได้วิธีการจัดการเรียนการสอนที่มีคุณภาพ ชุมชนตระหนักและเห็นความสำคัญของการเรียน ความร่วมมือที่ดี ความสามัคคี และการร่วมกันวางแผนพัฒนา หรือแก้ไขปัญหาที่พบในชุมชน มีมิติหรือมุมมองที่มีความแตกต่าง สามารถนำวิธีการต่าง ๆ ที่ค้นพบมาใช้เพื่อแก้ปัญหา และร่วมกันพัฒนาชุมชนได้ตรงตามความต้องการและมีประสิทธิภาพ (ศรีวรรณ ฉัตรสุริยวงศ์, 2557, น. 28)

นอกจากนี้ การเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน จุดเน้นคือการเข้ามามีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ๆ ในการเข้ามาพัฒนาชุมชนท้องถิ่น การแก้ปัญหาสังคม โดยมีกระบวนการพัฒนา ตั้งแต่เริ่มจนสิ้นสุดโครงการ ได้แก่ การร่วมกันค้นหาปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากรและเทคโนโลยีในท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล (ศตวรรษ มะละแซม, 2563, น. 78) จึงกล่าวได้ว่า การเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน เป็นการจัดการเรียนรู้ภาคสนามที่ให้ผู้เรียนได้สัมผัสประสบการณ์โดยตรงกับประเด็นที่กำลังศึกษาอยู่ในหลักสูตร เพื่อวิเคราะห์และแก้ไขปัญหาในชุมชนจากสภาพแวดล้อมจริง โดยชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมแลกเปลี่ยนความรู้ที่เป็นประโยชน์ร่วมกัน และทรัพยากรในบริบทของการเป็นหุ้นส่วนและซึ่งกันและกัน ผลการเรียนที่สำคัญนี้ จะเป็นการเตรียมตัวที่ดีในการสร้างความเป็นพลเมือง (Fulton and Diaz, 2020, p. 71) สอดคล้องกับแนวคิดของ UNESCO Institute for Lifelong Learning (2017, p. 1) กล่าวว่า การเรียนรู้จากชุมชน เป็นสิ่งสำคัญสำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืนและการสร้างความเป็นพลเมืองที่กระตือรือร้น ช่วยให้ผู้คนลงมือปฏิบัติได้โดยตรง เพื่อพร้อมรับกับความท้าทายของการเปลี่ยนแปลงของโลกอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้การเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน ยังช่วยให้ผู้คนได้รับความรู้และทักษะใหม่ ๆ เช่น การเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ ความไม่เท่าเทียมกัน ซึ่งช่วยพัฒนาความเป็นเจ้าของปัญหาร่วมกันมากขึ้นในชุมชนและสังคมบริบทโลก

จากความหมายของการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน สรุปได้ว่า เป็นกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่เอาห้องเรียนชุมชนเป็นตัวตั้ง โดยมุ่งเน้นผู้เรียนได้เรียนรู้และสัมผัสประสบการณ์ตรงจากบุคคล ทรัพยากรแหล่งเรียนรู้ แหล่งท่องเที่ยว ภูมิปัญญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณีต่าง ๆ ที่อยู่ในท้องถิ่น เพื่อวิเคราะห์และแก้ปัญหาในชุมชนร่วมกัน อันเป็นการส่งเสริมและพัฒนาทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้เรียน ตลอดจนทำให้ผู้เรียนเกิดความรัก ภาคภูมิใจ หวง

แหน กล้าแสดงออกถึงการเป็นเจ้าของชุมชน เจ้าของท้องถิ่น เพื่อสืบสาน อนุรักษ์ และพัฒนาชุมชนในฐานะพลเมืองของสังคมให้เข้มแข็ง

**ประเภทของแหล่งเรียนรู้ชุมชน**

แหล่งเรียนรู้ชุมชน เป็นเสมือนศูนย์รวมของข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ สารสนเทศและเทคโนโลยี ประสบการณ์จากตัวบุคคล ตลอดจนสภาพแวดล้อมทั้งในโรงเรียนและนอกโรงเรียนที่อยู่ในท้องถิ่น เพื่อช่วยส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้เรียนได้แสวงหาความรู้ด้วยตนเองจากแหล่งต่าง ๆ จนเกิดการเรียนรู้ใน 3 ด้าน ได้แก่ ความรู้ ทักษะ/กระบวนการ และเจตคติ อย่างไรก็ตาม แนวคิดของ สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (2564, น. 53-54) ได้เสนอไว้ว่า แหล่งเรียนรู้ในชุมชนหรือแหล่งเรียนรู้ใกล้ตัว แบ่งแยกตามลักษณะได้ 6 ประเภท มีดังนี้

1. แหล่งเรียนรู้ประเภทบุคคล คือ บุคคลที่มีความรู้ ความสามารถด้านต่าง ๆ ที่สามารถถ่ายทอดความรู้ ด้วยรูปแบบวิธีต่าง ๆ ที่ตนมีอยู่ ให้ผู้สนใจหรือผู้ต้องการเรียนรู้ เช่น ผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชาต่าง ๆ ผู้อาวุโสที่มีประสบการณ์มามาก หรืออาจเป็นบุคคลที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นทางการ มีบทบาทสถานะทางสังคม หรืออาจเป็นบุคคลที่เป็นโดยการงานอาชีพ หรือบุคคลที่เป็นโดยความสามารถเฉพาะตัว หรือบุคคลที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นภูมิปัญญา ฯลฯ

2. แหล่งเรียนรู้ประเภทธรรมชาติ คือ สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ และให้ประโยชน์ต่อมนุษย์ เช่น ดิน น้ำ อากาศ พืช สัตว์ ต้นไม้ แร่ธาตุ ทรัพยากรธรรมชาติ เหล่านี้อาจถูกจัดให้เป็นอุทยาน วนอุทยาน เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า สวนพฤกษศาสตร์ ศูนย์ศึกษาธรรมชาติ ฯลฯ

3. แหล่งเรียนรู้ประเภทวัสดุและสถานที่ คือ อาคาร สิ่งก่อสร้าง วัสดุอุปกรณ์ และสิ่งต่าง ๆ ที่ประชาชนสามารถศึกษาหาความรู้ให้ได้มาซึ่งคำตอบ หรือสิ่งที่ต้องการเห็น ได้ยิน สัมผัส เช่น ห้องสมุด ศาสนสถาน ศูนย์การเรียน พิพิธภัณฑ์ สถานประกอบการ ตลาด นิทรรศการ สถานที่ทางประวัติศาสตร์ ชุมชนแห่งการเรียนรู้ต่าง ๆ ฯลฯ

4. แหล่งเรียนรู้ประเภทสื่อ คือ สิ่งที่ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดเนื้อหา ความรู้ สารสนเทศให้ถึงกัน โดยผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 5 ได้แก่ หู ตา จมูก ลิ้น กาย และใจ แหล่งเรียนรู้ประเภทนี้ ทำให้กระบวนการเรียนรู้เป็นไปได้อย่างรวดเร็ว มีประสิทธิภาพสูง เช่น สื่ออิเล็กทรอนิกส์ สื่อ สิ่งพิมพ์ สื่อโสตทัศนวัสดุ ฯลฯ

5. แหล่งเรียนรู้ประเภทเทคนิค คือ สิ่งประดิษฐ์คิดค้น ได้แก่ สิ่งที่แสดงถึงความก้าวหน้าทางนวัตกรรมเทคโนโลยีด้านต่าง ๆ ที่ได้มีการประดิษฐ์คิดค้น หรือพัฒนาปรับปรุงขึ้นมาให้มนุษย์ได้เรียนรู้ถึงความก้าวหน้าเกิดจินตนาการแรงบันดาลใจ เป็นต้น

6. แหล่งเรียนรู้ประเภทกิจกรรม คือ การปฏิบัติการด้านประเพณี วัฒนธรรม ตลอดจนการปฏิบัติการความเคลื่อนไหวเพื่อแก้ปัญหา และปรับปรุงพัฒนาสภาพต่าง ๆ ในท้องถิ่น การที่มนุษย์เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การรณรงค์ป้องกันยาเสพติด การส่งเสริมการเลือกตั้งตามระบอบประชาธิปไตย การรณรงค์ความปลอดภัยของเด็กและสตรีในท้องถิ่น ฯลฯ

จากประเภทของแหล่งเรียนรู้ชุมชน สรุปได้ว่า แหล่งเรียนรู้ชุมชนที่สามารถนำมาใช้ประกอบการจัดการเรียนรู้ในวิชาสังคมศึกษา แบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ 1) แหล่งเรียนรู้ที่เป็นทรัพยากรบุคคล 2) แหล่งเรียนรู้ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ 3) แหล่งเรียนรู้ที่มนุษย์สร้างขึ้น 3.1) แหล่งเรียนรู้ในสถานศึกษา 3.2) แหล่งเรียนรู้นอกสถานศึกษา ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. แหล่งเรียนรู้ที่เป็นทรัพยากรบุคคล คือ บุคคล คณะบุคคลหรือตัวแทนขององค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนในชุมชนที่มีองค์ความรู้ ความสามารถเชี่ยวชาญเฉพาะด้านที่สามารถถ่ายทอดความรู้ แนวคิด หลักการ และวิธีการปฏิบัติให้แก่ผู้เรียนในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ครู ผู้ปกครอง ผู้นำทางศาสนา (พระภิกษุ โต๊ะอิหม่าม บาทหลวง) ผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน หมอพื้นบ้าน ผู้นำชุมชน เกษตรกร ศิลปิน ตำรวจ นักสะสมของเก่า เป็นต้น

2. แหล่งเรียนรู้ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ คือ เป็นแหล่งเรียนรู้ที่ผู้เรียนศึกษาหาความรู้ได้จากสิ่งที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติ เช่น แม่น้ำ ภูเขา ป่าไม้ ห้วย หนอง คลอง บึง ลำธาร กรวดหิน ดินทราย ชายทะเล ปรากฏการณ์ตามธรรมชาติทรัพยากรป่าไม้ ทรัพยากรน้ำ ทรัพยากรแรธาตุ ทรัพยากรสัตว์ อุทยานแห่งชาติ เป็นต้น

3. แหล่งเรียนรู้ที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อสืบทอดศิลปวัฒนธรรม สารสนเทศและเทคโนโลยีตลอดจนสิ่งอำนวยความสะดวกให้แก่มนุษย์ซึ่งมีทั้งในสถานศึกษาและนอกสถานศึกษา

3.1 แหล่งเรียนรู้ในสถานศึกษา ห้องสมุด ห้องศูนย์วิชาการ ห้องปฏิบัติการต่าง ๆ สวนวิทยาศาสตร์ สวนวรรณคดี สวนพฤกษศาสตร์โรงเรียน สวนสมุนไพร ห้องพิพิธภัณฑ์โรงเรียน เป็นต้น

3.2 แหล่งเรียนรู้นอกสถานศึกษา เช่น วัด โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญในวัด ศูนย์วัฒนธรรม ศูนย์ศิลปาชีพ ศูนย์เยาวชน ศูนย์หัตถกรรมชุมชน โบราณสถาน โบราณวัตถุ พิพิธภัณฑ์ ห้องสมุดประชาชน สถาบันทางการศึกษา สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ ศูนย์ศึกษาธรรมชาติ สวนสัตว์ ศูนย์อนุรักษ์และคุ้มครองสัตว์ป่า อุทยาน วนอุทยาน เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ตลาด บ้านเรือน ที่อยู่อาศัย สถานประกอบการ ศูนย์เศรษฐกิจพอเพียงและโครงการตามพระราชดำริต่าง ๆ ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์สถาน แหล่งเรียนรู้ที่เป็นเทคโนโลยีสารสนเทศ เช่น วีดิทัศน์ ภาพสไลด์ โปรแกรมสำเร็จรูป ภาพยนตร์ หุ่นหรือโมเดลจำลอง ของจริง ตลอดจนสื่อเอกสารสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโรงเรียนและชุมชน เช่น หนังสือสารานุกรม วารสาร ตำรายาพื้นบ้าน ภาพจิตรกรรมฝาผนัง ภาพถ่าย เป็นต้น

**ขั้นตอนการจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐานสำหรับครูสังคมศึกษา**

ขั้นตอนการจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐานสำหรับครูสังคมศึกษา ครูผู้สอนสามารถนำไปจัดกระบวนการวิชาสังคมศึกษาในการบูรณาการเนื้อหาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2551 ให้เชื่อมโยงกับชุมชน โดยการปฏิบัติงานเป็นสำคัญที่ให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติจากสถานการณ์จริงในชุมชน ภายใต้การมีส่วนร่วมระหว่างครู ผู้เรียน ผู้ปกครอง และกลุ่มคนในชุมชนที่มีส่วนเกี่ยวข้อง อีกทั้งผู้เรียนได้สร้างองค์ความรู้ด้วยตนเองในขั้นตอนต่าง ๆ ของการจัดกิจกรรม ประกอบด้วย การร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ (การถ่ายทอดองค์ความรู้จากปราชญ์ชาวบ้านด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น) รวมทั้งประเมินผลและประชาสัมพันธ์ (ศรีวรรณ ฉัตรสุริยวงศ์, 2557, น. 28) เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพปัญหา และความต้องการที่แท้จริงของชุมชน แล้วนำองค์ความรู้ที่ได้กลับไปแก้ปัญหา หรือมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนได้ตรงตามความต้องการและมีประสิทธิภาพ

แสงงาม นิธิภคพันธ์ (2564, น. 121); Shauna, Carlisle and et.al (2020, p. 117); Naeem and Fabiola (2020, p. 14) ได้กล่าวถึง ขั้นตอนการจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐานว่า เป็นการจัดการเรียนการสอนโดยให้ความสำคัญกับชุมชนเป็นหลัก โดยเน้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้จากการได้ปฏิบัติจริง จากสถานการณ์ที่พบในชุมชน เช่น การไปศึกษาเรื่องของประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ การประกอบอาชีพ วิถีชีวิต การศึกษาพยาบาลแบบพื้นบ้าน จากบุคคลและองค์กรในชุมชนนอกเหนือไปจากการเรียนในโรงเรียน เพื่อให้ผู้เรียนสามารถทำงานได้กับทุกภาคส่วนในสังคม จนเกิดการหยั่งรู้ในโลกของความเป็นจริงมากขึ้น (Suparat, Prayoon & Wutthisak, 2021, p. 43); Mangkhang (2021, pp. 20) เข้าใจการปฏิบัติของบุคคลที่มีต่อสังคมและการเมือง มีความรับผิดชอบต่อสังคม และสามารถเข้าใจกระบวนการเรียนรู้ได้เรียนรู้เกี่ยวกับประเด็นปัญหาสังคมที่มีความซับซ้อน เรียนรู้วัฒนธรรมสำหรับการปฏิบัติงาน และสามารถปฏิบัติงานได้ ซึ่งสามารถสรุปกระบวนการจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน มีดังนี้

Bedri, Frein and Dowling (2017, p. 82) ได้เสนอขั้นตอนการจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้

**1. ขั้นเตรียมการและวางแผน** เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชน หรือท้องถิ่นของตนเองให้เป็นไปตามที่ต้องการ และสามารถแก้ปัญหาที่ชุมชนเผชิญร่วมกันได้ โดยคนในชุมชนได้มาร่วมกันคิด ร่วมกำหนดแนวทางและกิจกรรมการพัฒนาของชุมชนร่วมกัน

**2. ขั้นดำเนินการ** เป็นวิธีการร่วมมือกันทำงานของหน่วยงานสนับสนุนการพัฒนาภายนอกชุมชนทุกภาคส่วน โดยยึดหลักการใช้พื้นที่เป็นตัวตั้ง ชุมชนเป็นศูนย์กลาง ชาวบ้านเป็นเจ้าของเรื่อง โดยใช้กระบวนการจัดทำแผนชุมชนเป็นเครื่องมือดำเนินกิจกรรมพัฒนา

**3. ขั้นประเมินผล** ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการติดตาม ประเมินผล ตั้งแต่ก่อนดำเนินโครงการ ระหว่างและหลัง โครงการเสร็จสิ้น จากการมีการประชุม วิเคราะห์ผลการติดตาม ผลการประเมิน เป็นระยะ เพื่อทบทวน ปรับปรุง กระบวนการ และวิเคราะห์ สังเคราะห์ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นร่วมกัน

**4. ขั้นสรุปผล** จัดทำรายงานผลการติดตามและผลการประเมิน โดยสร้างช่องทางการสื่อสาร เพื่อให้ทุกภาคส่วนได้รับทราบ เรียนรู้ให้ข้อเสนอแนะ ตลอดจนนำข้อสรุปข้อเสนอไปทบทวน ปรับปรุง พัฒนากระบวนการดำเนินงานของชุมชนต่อไป

Rona (2019, p. 114); Suparat, Prayoon and Wutthisak (2021, p. 45); วิไลภรณ์ ฤทธิคุปต์ (2561, น. 188) ได้เสนอขั้นตอนการจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้

**1. ขั้นวางแผน** การเรียนเพื่อพัฒนากระบวนการคิด กระบวนการเรียนรู้ การแสวงหาความรู้ และวิธีการเรียนรู้ของผู้เรียน จากการวางแผนงานอย่างเป็นระบบ เพื่อให้สามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ตลอดชีวิต

**2. ขั้นดำเนินการ** กระบวนการเรียนรู้ดำเนินกิจกรรมโดยเน้นการฝึกสติ สมาธิ ความจำ ความคิด ผสานกับสภาพจริง และประสบการณ์ในการปฏิบัติจริงในและนอกชั้นเรียน

**3. ขั้นสะท้อนผล** การสะท้อนความคิด จากการปรับประยุกต์องค์ความรู้ไปสู่การปฏิบัติงานและอาชีพได้อย่างเหมาะสม ผ่านการบูรณาการระหว่างความรู้ภาคทฤษฎี และการฝึกปฏิบัติงานที่เน้นประสบการณ์ต่าง ๆ ทางสังคมที่หลากหลาย

**4. ขั้นสรุปผล** การรวบรวมนำผลวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้แปลความหมายไว้แล้ว มาเขียนสรุปที่ได้จากการปฏิบัติงานร่วมกัน จากการค้นคว้าหาคำตอบ คำอธิบาย หรือความรู้ใหม่ในเรื่องที่ศึกษาชุมชน

จากขั้นตอนการจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน สรุปได้ว่า ครูผู้สอนควรเน้นการจัดกระบวนการเรียนรู้ ที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้มีการเชื่อมโยงเนื้อหาในบทเรียนให้สัมพันธ์กับชุมชน ผ่านการบูรณาการสาระความรู้ในหลายศาสตร์กับประเด็นปัญหาในโลกที่เป็นจริง และเป็นเรื่องใกล้ตัว ในชุมชนและสิ่งแวดล้อมของผู้เรียน เน้นทักษะการวิเคราะห์ การวางแผน การปฏิบัติ การสะท้อนผล ตลอดจนการคิดแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ และการตัดสินใจเพื่อนำไปสู่การสรุปผล โดยเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรง จากการลงมือปฏิบัติจริง มีการประเมินผลตามสภาพจริง โดยการมีส่วนร่วมจากผู้ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งผู้เขียนและคณะสรุปขั้นตอนการจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐานที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาสำหรับครูได้ มีดังนี้

**ขั้นที่ 1 วิเคราะห์ชุมชน (Community analysis)** ครูสังคมศึกษาให้ผู้เรียนแบ่งกลุ่ม กลุ่มละ 5-6 คน เลือกพื้นที่หรือชุมชนที่ต้องการ จากนั้นผู้เรียนกำหนดหัวข้อในการศึกษาชุมชน และกิจกรรมในการพัฒนาของชุมชน เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนหรือท้องถิ่นของตนเองให้เป็นไปตามที่ต้องการ และสามารถแก้ปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ได้ ผ่านการระดมสมองเป็นกลุ่มว่าชุมชนนั้นเป็นอย่างไร มีปัญหาอย่างไร

**ขั้นที่ 2 การวางแผนงานชุมชน (Community planning)** ครูสังคมศึกษาให้ผู้เรียนแต่ละกลุ่ม โดยการวางแผนกำหนดแผนผังการดำเนินการ ปฏิทินการปฏิบัติงานในการลงพื้นที่ กำหนดวัตถุประสงค์ แผนการดำเนินการ การพัฒนาเครื่องมือในการเก็บข้อมูลว่าจะเก็บกับใคร โดยใช้เครื่องมือการศึกษาชุมชน 7 ชิ้น ได้แก่ แผนที่เดินดิน ผังเครือญาติ โครงสร้างองค์กรชุมชน ระบบสุขภาพชุมชน ปฏิทินชุมชน ประวัติศาสตร์ชุมชน และประวัติชีวิต จากการที่ผู้เรียนสรุปเป็นแผนผังมโนทัศน์ แล้วนำเสนอผลงานหน้าชั้นเรียนร่วมกัน และครูผู้สอนชี้แนะข้อมูลเพิ่มเติม แล้วติดต่อบุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

**ขั้นที่ 3 การปฏิบัติการลงพื้นที่ชุมชน (Community visiting)** ครูสังคมศึกษาให้ผู้เรียนลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อปฏิบัติงานจริงในการศึกษาเรื่องราวข้อมูลในชุมชนที่ผู้เรียนอาศัยอยู่ ด้วยกระบวนการใช้ปัญหาเป็นฐาน การเรียนรู้

แบบร่วมมือ การสืบเสาะหาความรู้ กระบวนการเทคโนโลยี การทำโครงงาน การแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ การวิจัยในการเก็บรวบรวมข้อมูลในชุมชน จากทรัพยากรบุคคล แหล่งเรียนรู้ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และแหล่งเรียนรู้ที่มนุษย์สร้างขึ้นในชุมชน

**ขั้นที่ 4 การสะท้อนผลชุมชน (Community reflection)** ครูสังคมศึกษาให้ผู้เรียนเชื่อมโยงความรู้ใหม่กับความรู้เดิมที่มีอยู่ ผ่านกระบวนการนำเสนองาน การเล่าเรื่อง การอภิปราย การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การจัดนิทรรศการมีชีวิต หรือการเขียนบันทึกการสะท้อนคิด โดยการมีส่วนร่วมระหว่างครู ผู้เรียน ผู้ปกครอง และชุมชน เพื่อนำมาใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลสำหรับการปรับปรุงแก้ไขปัญหาที่พบในชุมชน ตามแนวทางของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้ดีมีประสิทธิภาพต่อไป

อย่างไรก็ตาม การจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐานสำหรับครูสังคมศึกษาให้มีประสิทธิภาพได้นั้น ครูผู้สอนควรสร้างความสัมพันธ์อันดีกับชุมชน เพราะชุมชนคือขุมทรัพย์ทางปัญญาที่มีค่าสำหรับผู้เรียน ครูควรเน้นให้ผู้เรียนได้เป็นผู้แสวงหาความรู้ กำหนดปัญหา โดยใช้วิธีการที่หลากหลายสอดคล้องกับบริบทชุมชน ผ่านกระบวนการเรียนรู้ในพื้นที่จริงที่มีความต่อเนื่องบนฐานทฤษฎี การสร้างความรู้ด้วยตนเองเป็นหลัก เพื่อค้นหาคำตอบ ลงมือปฏิบัติ และแก้ไขปัญหา เช่น การแสวงหาคำตอบจากตัวบุคคล หรือปราชญ์ท้องถิ่น แหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ แหล่งเรียนรู้ทางภูมิปัญญา แหล่งเรียนรู้ทางประเพณีและวัฒนธรรม แหล่งเรียนรู้ทางอาชีพ โครงการพระราชดำริ ฯลฯ มาใช้บูรณาการในการจัดการเรียนรู้ โดยครูมอบหมายหน้าที่ให้กับนักเรียนสำรวจชุมชนที่ใช้ชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ รวมทั้งทำกิจกรรมร่วมกับชุมชน เพื่อก่อให้เกิดการหวงแหน และอนุรักษ์ท้องถิ่นที่ตนเองอาศัยอยู่สืบไปได้อย่างยั่งยืน

บทบาทครูสังคมศึกษาและผู้เรียนในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐานที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในกิจกรรมวิชาสังคมศึกษาทั้งในและนอกห้องเรียน จากการบูรณาการเนื้อหาสังคมศึกษาในสถานศึกษา ทั้งระดับประถมศึกษา และมัธยมศึกษา สามารถสรุปได้ดังตารางที่ 1 ดังนี้

**ตารางที่ 1** บทบาทครูสังคมศึกษาและผู้เรียนในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐานที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในกิจกรรมวิชาสังคมศึกษาทั้งในและนอกห้องเรียน

| สาระการเรียนรู้สังคมศึกษา | เนื้อหาสาระ | แนวคิดเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน | ขั้นตอนการจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน | บทบาทครูสังคมศึกษา | บทบาทผู้เรียน |
|---|---|---|---|---|---|
| สาระที่ 1 ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม | -ความเชื่อ ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม ปฏิบัติตนตามหลักคำสอนของศาสนาที่ตนนับถือของชุมชน<br>-ศาสนพิธี และพิธีกรรมทางศาสนาของคนในชุมชน<br>-แบบอย่างการดำเนินชีวิตและข้อคิดของ | การสอนแนวคิดในการทำความเข้าใจในตนเอง และผู้อื่น มีความอดทน อดกลั้น ยอมรับในความแตกต่าง และมีคุณธรรม สามารถนำความรู้ไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิต เป็นพลเมืองดีของประเทศชาติ และสังคมโลกอย่างสันติสุข | **ขั้นที่ 1 วิเคราะห์ชุมชน (Community analysis)** | ครูแบ่งกลุ่มผู้เรียน กลุ่มละ 5-6 คน เลือกพื้นที่หรือชุมชนที่ต้องการพัฒนาหรือทำความสะอาดศาสนสถานในชุมชน หรือร่วมกันแก้ปัญหา บนพื้นฐานความเป็นจริงด้วยการวิเคราะห์ SWOT Analysis | ผู้เรียนแบ่งกลุ่มกลุ่มละ 5-6 คน เลือกพื้นที่ที่ต้องการพัฒนาหรือทำความสะอาดศาสนสถาน จากที่ตนอาศัยอยู่ แล้วกำหนดว่า ศาสนาสถานในชุมชนนั้นเป็นอย่างไร มีจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส อุปสรรค อย่างไรตามความเป็นจริง |
| | | | **ขั้นที่ 2 การวางแผนงานชุมชน (Community planning)** | ครูเสนอแนะให้แต่ละกลุ่ม วางปฏิทินการปฏิบัติงานในการลงพื้นที่ทำความสะอาดศาสนสถาน กำหนดวัตถุประสงค์ แผนการดำเนินการ และพัฒนาเครื่องมือเก็บข้อมูล | ผู้เรียนกำหนดและสรุปวัตถุประสงค์ แผนการดำเนินการ เครื่องมือเป็นแผนผังมโนทัศน์ แล้วนำเสนอผลงานหน้าชั้นเรียน จากนั้นแก้ไขตามข้อเสนอแนะ แล้วติดต่อผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชน |
| | | | **ขั้นที่ 3 การปฏิบัติการลงพื้นที่ชุมชน** | ครูให้ผู้เรียนลงพื้นที่ภาคสนาม เพื่อปฏิบัติงานจริง และคอย | ผู้เรียนลงพื้นที่ภาคสนาม ในชุมชนที่ผู้เรียนต้องการทำความสะอาดศาสนสถานที่ตนอาศัยอยู่ |

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| | ศาสนิกชน<br>ตัวอย่างใน<br>ชุมชน | | (Community visiting) | สังเกตพฤติกรรม ตลอดจนให้คำปรึกษาอย่างใกล้ชิด | โดยร่วมกันบำเพ็ญสาธารณประโยชน์เพื่อสังคม |
| | | | **ขั้นที่ 4 การสะท้อนผลชุมชน** (Community reflection) | ครูให้ผู้เรียนนำเสนองานผ่านการเล่าเรื่องตามหลักคำสอนศาสนาที่ตนนับถือ แล้วผู้เรียน ผู้ปกครอง และชุมชน ให้ข้อเสนอแนะเพื่อปรับปรุงแก้ไขปัญหา | ผู้เรียนนำเสนองานผ่านการเล่าเรื่องเป็นภาษาไทยหรือภาษาต่างประเทศ โดยการมีส่วนร่วมระหว่างครูผู้เรียน ผู้ปกครอง และชุมชน (พระ,โต๊ะอิหม่าม ,บาทหลวง ฯลฯ) เพื่อปรับปรุงแก้ไขปัญหา |
| สาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม | -โครงสร้างองค์กรท้องถิ่นหรือชุมชน<br>-บทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชน<br>-ระบบสุขภาพชุมชน<br>-สิทธิหน้าที่ในฐานะพลเมืองดีของท้องถิ่น<br>-การมีส่วนร่วมในกิจกรรมตามขนบธรรม-เนียมประเพณีวัฒนธรรม ของคนในชุมชน | สอนแนวคิดพลเมืองที่ดีในชุมชน สังคมโดยรวม เพื่อช่วยให้ผู้เรียนเห็นความเชื่อมโยงระหว่างแนวความคิดประชาธิปไตยกับชีวิตของตนเอง | **ขั้นที่ 1 วิเคราะห์ชุมชน** (Community analysis) | ครูแบ่งกลุ่มผู้เรียน กลุ่มละ 5-6 คน เลือกพื้นที่หรือชุมชนที่ต้องการพัฒนาในชุมชน แล้วร่วมกันแก้ปัญหา บนพื้นฐานความเป็นจริงด้วยการวิเคราะห์อริยสัจ 4 | ผู้เรียนแบ่งกลุ่มกลุ่มละ 5-6 คน เลือกพื้นที่ที่ต้องการพัฒนา จากที่ตนอาศัยอยู่ แล้วกำหนดว่าสถานที่ในชุมชนนั้นมีปัญหาอะไร สาเหตุเป็นอย่างไร ดับสาเหตุที่ทำให้เกิดอย่างไร วิธีการหรือแนวปฏิบัติทำอย่างไร |
| | | | **ขั้นที่ 2 การวางแผนงานชุมชน** (Community planning) | ครูเสนอแนะให้แต่ละกลุ่ม วางปฏิทินการปฏิบัติงานในการลงพื้นที่พัฒนาชุมชน กำหนดวัตถุประสงค์ แผนการดำเนินการ และพัฒนาเครื่องมือเก็บข้อมูล | ผู้เรียนกำหนดและสรุปวัตถุประสงค์ แผนการดำเนินการ เครื่องมือเป็นแผนที่ความคิด แล้วนำเสนอผลงานหน้าชั้นเรียน จากนั้นแก้ไขตามข้อเสนอแนะ แล้วติดต่อผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชน |
| | | | **ขั้นที่ 3 การปฏิบัติการลงพื้นที่ชุมชน** (Community visiting) | ครูให้ผู้เรียนลงพื้นที่ภาคสนาม เพื่อปฏิบัติงานจริง และคอยสังเกตพฤติกรรม ตลอดจนให้คำปรึกษาอย่างใกล้ชิด | ผู้เรียนลงพื้นที่ภาคสนาม ในการพัฒนาในชุมชนที่ผู้เรียนที่อาศัยอยู่ โดยการทำความสะอาด การเดินรณรงค์ให้ประชาชนเห็นความสำคัญในการปัญหานั้น ๆ |
| | | | **ขั้นที่ 4 การสะท้อนผลชุมชน** (Community reflection) | ครูให้ผู้เรียนนำเสนองานผ่านการจัดนิทรรศการมีชีวิต ตามหลักความเป็นพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย แล้วผู้เรียน ผู้ปกครอง และชุมชน ให้ข้อเสนอแนะเพื่อปรับปรุงแก้ไขปัญหา | ผู้เรียนนำเสนองานผ่านการ จัดนิทรรศการมีชีวิต โดยการมีส่วนร่วมระหว่างครูผู้เรียน ผู้ปกครอง และชุมชน (ตำรวจ, แพทย์,พยาบาล ฯลฯ) เพื่อปรับปรุงแก้ไขปัญหา |
| สาระที่ 3 เศรษฐศาสตร์ | -ปฏิทินชุมชนในเรื่องอาชีพ เศรษฐกิจ การดำรงชีวิตของคนในชุมชน<br>-รายรับรายจ่ายของครอบครัวในชุมชน<br>-การแก้ไขปัญหาและพัฒนาท้องถิ่นตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน<br>-ความ | สอนแนวคิดการอยู่ร่วมกันในสังคม การปรับตัวตามสภาพแวดล้อม การจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด | **ขั้นที่ 1 วิเคราะห์ชุมชน** (Community analysis) | ครูแบ่งกลุ่มผู้เรียน กลุ่มละ 5-6 คน เลือกพื้นที่หรือชุมชนที่ต้องการศึกษาสหกรณ์ในชุมชน หรือร่วมกันแก้ปัญหา บนพื้นฐานความเป็นจริงด้วยการตั้งคำถาม 5W1H | ผู้เรียนแบ่งกลุ่มกลุ่มละ 5-6 คน เลือกพื้นที่ที่ต้องการศึกษาสหกรณ์ในชุมชน จากที่ตนอาศัยอยู่ แล้วกำหนดว่า สถานในชุมชนนั้นเกิดปัญหาอะไร ปัญหานี้เกิดกับใคร ทำไมจึงเกิด เกิดขึ้นเมื่อใด เกิดขึ้นที่ไหน จะแก้ได้อย่างไร |
| | | | **ขั้นที่ 2 การวางแผนงานชุมชน** (Community planning) | ครูเสนอแนะให้แต่ละกลุ่ม วางปฏิทินการปฏิบัติงานในการลงพื้นที่ที่ต้องการศึกษาสหกรณ์ชุมชนกำหนดวัตถุประสงค์ แผนการดำเนินการ และพัฒนาเครื่องมือเก็บข้อมูล | ผู้เรียนกำหนดและสรุปวัตถุประสงค์ แผนการดำเนินการ เครื่องมือเป็นผังแมงมุม แล้วนำเสนอผลงานหน้าชั้นเรียน จากนั้นแก้ไขตามข้อเสนอแนะ แล้วติดต่อผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชน |
| | | | **ขั้นที่ 3 การปฏิบัติการลง** | ครูให้ผู้เรียนลงพื้นที่ภาคสนาม เพื่อปฏิบัติงานจริง และคอย | ผู้เรียนลงพื้นที่ภาคสนาม เพื่อพัฒนาสหกรณ์ในชุมชน โดยการ |

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| | สัมพันธ์ทางเศรษฐกิจของคนในชุมชน | | **พื้นที่ชุมชน** (Community visiting) | สังเกตพฤติกรรม ตลอดจนให้คำปรึกษาอย่างใกล้ชิด | ส่งเสริมหรือเสริมสร้างมูลค่าเพิ่มของผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาในท้องถิ่นให้สามารถขายได้ในระดับชาติหรือระดับสากล |
| | | | **ขั้นที่ 4 การสะท้อนผลชุมชน** (Community reflection) | ครูให้ผู้เรียนนำเสนองานผ่านการเขียนบันทึกการสะท้อนคิดตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง แล้วผู้เรียนผู้ปกครอง และชุมชนให้ข้อเสนอแนะเพื่อปรับปรุงแก้ไขปัญหา | ผู้เรียนนำเสนองานผ่านการเขียนบันทึกการสะท้อนคิดเป็นภาษาไทยหรือภาษาต่างประเทศ โดยการมีส่วนร่วมระหว่างครู ผู้เรียน ผู้ปกครอง และชุมชน (กลุ่มแม่บ้านสหกรณ์ชุมชน,พ่อค้า,แม่ค้า ฯลฯ) |
| สาระที่ 4 ประวัติศาสตร์ | -ประวัติ-ศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน<br>-การศึกษาผังเครือญาติในชุมชน<br>-ภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน<br>-ประวัติชีวิตของคนในชุมชน<br>-เรียงลำดับเหตุการณ์ในชีวิตประจำ-วันตามวันเวลาที่เกิดขึ้นของคนในชุมชน | สอนแนวคิดทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม การทำมาหากิน หัตถกรรม การศึกษาพยาบาลแบบพื้นบ้าน | **ขั้นที่ 1 วิเคราะห์ชุมชน** (Community analysis) | ครูแบ่งกลุ่มผู้เรียน กลุ่มละ 5-6 คน เลือกพื้นที่หรือชุมชนที่ต้องการศึกษาโบราณสถานในชุมชน บนพื้นฐานความเป็นจริงด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์ 5 ขั้นตอน | ผู้เรียนแบ่งกลุ่มกลุ่มละ 5-6 คน เลือกพื้นที่ที่ต้องการศึกษาโบราณสถานในชุมชน จากที่ตนอาศัยอยู่ แล้วกำหนดว่าโบราณสถานในชุมชนนั้นต้องการศึกษาเรื่องอะไร เพราะเหตุใด แล้วทำการตั้งสมมติฐานในเรื่องที่ศึกษานั้น |
| | | | **ขั้นที่ 2 การวางแผนงานชุมชน** (Community planning) | ครูเสนอแนะให้แต่ละกลุ่ม วางปฏิทินการปฏิบัติงานในการลงพื้นที่ที่ต้องการศึกษาโบราณสถานกำหนดวัตถุประสงค์ แผนการดำเนินการ และพัฒนาเครื่องมือเก็บข้อมูล | ผู้เรียนกำหนดและสรุปวัตถุประสงค์ แผนการดำเนินการเครื่องมือเป็นแผนผังก้างปลา แล้วนำเสนอผลงานหน้าชั้นเรียน จากนั้นแก้ไขตามข้อเสนอแนะ แล้วติดต่อผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชน |
| | | | **ขั้นที่ 3 การปฏิบัติการลงพื้นที่ชุมชน** (Community visiting) | ครูให้ผู้เรียนลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อปฏิบัติงานจริง และคอยสังเกตพฤติกรรม ตลอดจนให้คำปรึกษาอย่างใกล้ชิด | ผู้เรียนลงพื้นที่ภาคสนาม เพื่อปฏิบัติงานจริงในการศึกษาเรื่องราวข้อมูลในชุมชนที่ผู้เรียนต้องการศึกษาโบราณสถานที่อาศัยอยู่ โดยพิจารณาว่าหลักฐานแต่ละชิ้นน่าเชื่อถือหรือไม่ แล้วตีความเจตนาที่แท้จริงของหลักฐานว่าหลักฐานและข้อมูลที่ได้รับแฝงคติความเชื่ออย่างไร |
| | | | **ขั้นที่ 4 การสะท้อนผลชุมชน** (Community reflection) | ครูให้ผู้เรียนนำเสนองานผ่านการอภิปรายด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศที่หลากหลาย ตามหลักวิธีการทางประวัติศาสตร์ แล้วผู้เรียนผู้ปกครอง และชุมชนให้ข้อเสนอแนะเพื่อปรับปรุงแก้ไขปัญหา | ผู้เรียนเรียบเรียงแล้วนำเสนองานผ่านการอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็น โดยการมีส่วนร่วมระหว่างครูผู้เรียน ผู้ปกครอง และชุมชน (ปราญ์ชาวบ้าน,ชาวไร่,ชาวนา,ชาวประมง) เพื่อปรับปรุงแก้ไขปัญหา |
| สาระที่ 5 ภูมิศาสตร์ | -ลักษณะทางกายภาพ สังคม ประเพณี และวัฒนธรรม รวมทั้งการเมือง การปกครอง สภาพเศรษฐกิจในชุมชน<br>-สำรวจแผนที่เดินดินหรือ | สอนแนวคิดทางนิเวศวิทยาที่สำคัญ และความสัมพันธ์ในระบบนิเวศ เสริมสร้างความรู้ที่ลุ่มลึกเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อม | **ขั้นที่ 1 วิเคราะห์ชุมชน** (Community analysis) | ครูแบ่งกลุ่มผู้เรียน กลุ่มละ 5-6 คน เลือกพื้นที่หรือชุมชนที่ต้องการฟื้นฟูทัศนียภาพในชุมชน หรือร่วมกันแก้ปัญหา บนพื้นฐานความเป็นจริงด้วยการวิเคราะห์ผังก้างปลา | ผู้เรียนแบ่งกลุ่มกลุ่มละ 5-6 คน เลือกพื้นที่ที่ต้องการฟื้นฟูทัศนียภาพในชุมชน จากที่ตนอาศัยอยู่ แล้วกำหนดว่า สถานในชุมชนนั้นเป็นอย่างไร มีสาเหตุหลัก สาเหตุรอง สาเหตุย่อยคืออะไร |
| | | | **ขั้นที่ 2 การวางแผนงานชุมชน** | ครูเสนอแนะให้แต่ละกลุ่ม วางปฏิทินการปฏิบัติงานในการลงพื้นที่ฟื้นฟูทัศนียภาพในชุมชน | ผู้เรียนกำหนดและสรุปวัตถุประสงค์ แผนการดำเนินการเครื่องมือเป็นผังโครงสร้างต้นไม้ |

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| | ลักษณะทางกายภาพของชุมชน (สภาพแวดล้อมในท้องถิ่น) -การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน | | (Community planning) | กำหนดวัตถุประสงค์ แผนการดำเนินการ และพัฒนาเครื่องมือเก็บข้อมูล | แล้วนำเสนอผลงานหน้าชั้นเรียน จากนั้นแก้ไขตามข้อเสนอแนะ แล้วติดต่อผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชน |
| | | | **ขั้นที่ 3 การปฏิบัติการลงพื้นที่ชุมชน** (Community visiting) | ครูให้ผู้เรียนลงพื้นที่ภาคสนาม เพื่อปฏิบัติงานจริง และคอยสังเกตพฤติกรรม ตลอดจนให้คำปรึกษาอย่างใกล้ชิด | ผู้เรียนลงพื้นที่ภาคสนาม เพื่อให้ผู้เรียนฟื้นฟูทัศนียภาพในชุมชนที่อาศัยอยู่ แล้วให้การศึกษาอบรมประชาชน หรือกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ |
| | | | **ขั้นที่ 4 การสะท้อนผลชุมชน** (Community reflection) | ครูให้ผู้เรียนนำเสนองานผ่านการเสวนาวิชาการระหว่างผู้เรียน ผู้ปกครอง และชุมชน เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน | ผู้เรียนนำเสนองานผ่านการเสวนาวิชาการ โดยการมีส่วนร่วมระหว่างครูผู้เรียน ผู้ปกครอง และชุมชน เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน |

จากตารางที่ 1 บทบาทครูสังคมศึกษาและผู้เรียนในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐานที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในกิจกรรมวิชาสังคมศึกษาทั้งในและนอกห้องเรียนในวิชาสังคมศึกษา สรุปได้ว่า ครูผู้สอนต้องเน้นการจัดกิจกรรมที่ทำให้ทุกภาคส่วนได้มีส่วนร่วมระหว่างครู ผู้เรียน ผู้ปกครอง ชุมชนในทุกขั้นตอนเป็นหลัก จากการที่ให้ผู้เรียนที่สามารถเชื่อมโยงสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ให้สอดคล้องกับบริบทเนื้อหาในการลงพื้นที่ในชุมชน เพื่อเก็บข้อมูลด้วยตนเอง ตลอดจนครูสังคมศึกษาต้องฝึกให้ผู้เรียนรู้จักการคิดการแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ จากสภาพแวดล้อม ประเพณีวัฒนธรรม และเศรษฐกิจ ที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน เป็นบริบทในการเรียนรู้ อีกทั้งมีการยืดหยุ่นเวลา ในการจัดการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับกิจกรรมทั้งในและนอกห้องเรียน โดยใช้วิธีการสังเกต การสอบถาม การสัมภาษณ์ การทดสอบ และเครื่องมือวัดและประเมินผลที่หลากหลายจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้ไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิต เป็นพลเมืองดีของประเทศชาติ และสังคมโลกอย่างมีประสิทธิภาพ

## บทสรุป

จากห้องเรียนครูสังคมศึกษากับการจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน สรุปได้ว่า เป็นการจัดการเรียนรู้ที่ผู้เรียนได้มีปฏิสัมพันธ์กับแหล่งเรียนรู้และภาคีเครือข่าย ทั้งตัวบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ๆ ในการเข้ามาพัฒนาชุมชนท้องถิ่น การแก้ปัญหาสังคม จนเกิดการเรียนรู้อันนำไปสู่การประยุกต์ใช้ความรู้ได้ในชีวิตจริงตลอดชีวิต ซึ่งประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ดังนี้ ขั้นที่ 1 วิเคราะห์ชุมชน ขั้นที่ 2 การวางแผนงานชุมชน ขั้นที่ 3 การปฏิบัติการลงพื้นที่ชุมชน และขั้นที่ 4 การสะท้อนผลชุมชน เพื่อทำให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ตรงในการเรียนรู้ด้านความรู้ ทักษะ/กระบวนการ และเจตคติที่ดีต่อชุมชน ทั้งยังเป็นการเปลี่ยนบรรยากาศการเรียน ทำให้ผู้เรียนมีอิสระทางความคิด ตลอดจนฝึกทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิต เนื่องจากผู้เรียนได้ศึกษา ค้นคว้า และแสวงหาความรู้ด้วยตนเองผ่านการลงมือปฏิบัติตามความถนัดและความสนใจ

## บรรณานุกรม


วิไลภรณ์ ฤทธิคุปต์. (2561). การจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน : กลยุทธ์การจัดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพของครูในศตวรรษที่ 21. *วารสาร 2561 บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย,* 11(3), 179-191.

ศตวรรษ มะละแซม. (2563). *การพัฒนาหลักสูตรเสริมเพื่อเสริมสร้างจิตสาธารณะ ตามแนวคิดการเรียนรู้รับใช้สังคม และการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน สำหรับนักศึกษาปริญญาตรี.* (วิทยานิพนธ์ ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต). สกลนคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2560). แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560 – 2579. กรุงเทพฯ: บริษัท พริกหวานกราฟฟิค จำกัด.

สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย. (2564). *รายวิชาเลือกสาระทักษะการเรียนรู้รายวิชาคลังปัญญาชุมชน (ทร 03007) ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น มัธยมศึกษาตอนปลาย หลักสูตรการศึกษานอกระบบระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. นครราชสีมา: สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย.

สุปรียา ไผ่ล้อม. (2562). รูปแบบการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเมืองเป็นฐาน เพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการสิ่งแวดล้อมของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4. *วารสารเทคโนโลยีและสื่อสารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม,* 2(5), 96-111.

แสงงาม นิธิภคพันธ์. (2564). การจัดการเรียนรู้วิทยาศาสตร์โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน (Community Based Learning: CBL) เพื่อส่งเสริมผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิทยาศาสตร์และทักษะในศตวรรษที่ 21 ของผู้เรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1. *วารสารวิชาการบัณฑิตศึกษาและสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์,* 11(1), 111-125.

Fulton, K.A. and Diaz D. (2020). Fusing Global Learning and Community-Based Learning. *Journal of Community Engagement and Higher Education,* 12(3), 69-80.

Garoutte, L. and McCarthy-Gilmore, K. (2014). (2014). Preparing students for community-Based learning using an assetbased approach. *Journal of the Scholarship of Teaching and Learning*, 14(5), 48 - 61.

Mangkhang, C. (2021). Design of Community-Based Transdisciplinary Learning for Social Studies Teachers in the Diverse School Contexts, Northern of Thailand. *Journal of Education and Learning,* 10(3), 17-26.

Melinda Russell-Stamp. (2015). Faculty Use of Community-Based Learning: What Factors Really Matter?. *Michigan Journal of Community Service Learning.* Spring, 37-48.

Murphy, M.S. and Flowers, K.S. (2017). Consortial Collaboration and the Creation of an Assessment Instrument for Community-Based Learning. *journal of Higher Education Outreach and Engagement,* 2(11), 57-77.

Naeem, I. and Aparicio-Ting, F.E. (2020). Incorporating Community-based Learning Experiences in Graduate Education : A Workshop and Proposed Framework. *Papers on Postsecondary Learning and Teaching*, 4(1), 9-16.

Rona, J.K. (2019). Community Partners' Perspectives and the Faculty Role in Community-Based Learning. *Journal of Experiential Education,* 43(2), 113-135.

Shauna K., Carlisle, E. and other. (2020). The Impact of Community-based Learning on Civic Engagement. *Journal of Service-Learning in Higher Education,* 11(1), 102-117.

Suparat, O.; Prayoon, W.; Wutthisak, B. (2021). The Effect of Integrated Instructional Activities of Environmental Education by Using Community-Based Learning and Active Learning. *Journal of Curriculum and Teaching*, 10(2), 42-57.

Thamwipat, K.; Princhankol, P. and Deeyen, N. (2019). The Development of Multimedia and Activities to Promote Products Made by State Enterprise Communities in the Bangmod Project 4.0 Through

UNESCO Institute for Lifelong Learning. (2017). Community-Based Learning for Sustainable Development. Retrieved from https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED612605.pdf

Vázquez, K.E. and Wright, M. (2018). Making Visible the Invisible : Social Justice and Inclusion through the Collaboration of Museums and Spanish Community-Based Learning Projects. *Making Visible the Invisible,* 114-129.